

Sok okunk van tehát arra, hogy az MSZMP KB 1972. évi június 15-i határozata alapján és szellemében szisztematikusan hozzáfogjunk az általános iskola fejlesztéséhez, illetve az általános iskolai tanulók oktatásának, nevelésének magasabb színvonalú és hatékonyabb teljesítéséhez. Ehhez a párthatározat most nemcsak felhatalmazást ad, de indítékot és programot is.

Miklósvári Sándor

DR. BELLYEI LÁSZLÓ
Kaposvár, Tanítóképző Intézet

Néhány alsó tagozatos tankönyvünk Petőfi-képéről

Amikor az évforduló ürügyén számot vetünk azzal, vajon elég elevenen él-e közöttünk Petőfi, és vajon mindent megteszünk-e a nagy költő hagyatékának jó gondozásáért, nem érdektelen egy rövidke pillantást vetni arra, hogy a legfiatalabb korosztály az általános iskola alsó tagozatában mit kap a Petőfi életműből. Vizsgálódásainkat el lehetne kezdeni a század első éveiben vagy még a századforduló előtti időben is. Kiderülne, hogy a különböző politikai és kormányzati irányzatok erősen színezték a költő műveinek végtelen gazdagságából, sőt a versek válogatása nemegyszer méltatlan is volt a költő emlékéhez. Jelen cikkünkben azonban csupán egyetlen kérdést óhajtunk megvizsgálni. Nevezetesen azt, hogy a felszabadulás utáni, pontosabban az 1950-es évek elejétől, tehát a közoktatás gyökeres szocialista célzatú átszervezése óta napjainkig a 3. és 4. osztályos tankönyvek milyen választékot nyújtottak a Petőfi-versekből és esetleg Petőfi prózai írásaiából.

Először is a pusztán tényeket úgy óhajtom regisztrálni, hogy öt 3. osztályos (1954-es, 1957-es, 1962-es, 1964-es és 1972-es kiadású) és öt 4. osztályos (1950-es, 1956-os, 1959-es, 1962-es és 1972-es kiadású) tankönyv Petőfi-verseinek jegyzékét közlöm. (A verscímek után a tankönyvek évszámai állnak zárójelben.):

A 3. osztályos tankönyvekben:

János Vitéz Óriásországban (1954, 1957, 1962)
Itt van az ősz, itt van újra (Részlet) (1954, 1957, 1962)
Vasúton (1954, 1957, 1962)
Füstbe ment terv (1954, 1957, 1962, 1964, 1972)
Fekete kenyér (1954, 1957, 1962, 1964, 1972)
Nemzeti dal (1954, 1957, 1962, 1964, 1972)
Márc. 15. Részlet Petőfi naplójából. (1954, 1957, 1962, 1964, 1972)
Szülőföldemen (1954, 1957, 1962)
A magyar nemes (1954)

A 4. osztályos tankönyvekben:

Vasúton (1963, 1972)
Füstbe ment terv (1950)
Csatadal (1950, 1956, 1959, 1963, 1972)
A nép (1950)
Pató Pál úr (1950)
Van-e olyan legény? (1950)
Az Alföld (1950)
A tintásüveg (1956, 1959, 1962)
Négy nap dörgött az ágyú (1956, 1959, 1962)
A puszta, télen (1956, 1959, 1962)
A puszta (Próza) — (1956, 1959, 1962)
Hazámban (Részlet) — (1972)
Bányában (Részlet) — (1972)
A Tisza (1956, 1959, 1962, 1963, 1972)

Az első benyomásunk, amit a számsorok mondanak, az a tény, hogy általában nem sok Petőfi-vers szerepel az alsó tagozatos tankönyvekben. Különösen kevés az olyan vers, amelyet a tankönyvek következetesen közöltek az ötvenes évek elejétől napjainkig. A 3. osztályban mindössze három vers (Füstbe ment terv, Fekete kenyér, Nemzeti dal) és egy március 15-i naplórészlet az, amit minden vizsgált tankönyv közöl. A 4. osztályos tankönyvekben csupán két ilyen költemény akad. (Csatadal, A Tisza.) Az abszolút szám tehát nem nagy, ha figyelembe vesszük, hogy a magyar alsó tagozatos tankönyvek, szemben sok más külföldi ország tankönyveivel, aránylag elég sok versanyagot közölnek. Így például az 1972-es 4. osztályos tankönyv Petőfin kívül 32 költő különböző verseit közli, vagy az 1957-es 3. osztályos tankönyv 29 költő egy-két versét, és így tovább.

A másik érdekes jelenség a közölt Petőfi-versek számának fokozatos csökkenése az ötvenes évek elejétől kezdve egészen 1972-ig. Legfeltűnőbb ez a 3. osztályban. Itt ugyanis az 1954-es tankönyvben még 8 verset (köztük a János vitézből vett hosszabb részletet) és egy prózai szemelvényt találunk, míg az 1972-es ma is használatban levő tankönyvben ez a szám felére csökkent. Ugyanez tapasztalható az 1972-es 4. osztályos tankönyvben. Ugyanakkor az 1972-es tankönyvekben indokolatlanul megnövekszik az olyan verseknek a száma, melyeknek művészi értékét az idő még nem igazolta, és melyek – minden jel szerint – elsősorban közvetlen nevelő tartalmuk miatt kaptak helyet tankönyveinkben. Az ilyen közlések miatt nemcsak Petőfi szorult háttérbe legújabb alsó tagozatos tankönyveinkben, hanem több más klasszikus költőnk is. Így például az 1954-es 3. osztályos olvasókönyv kisebb-nagyobb verseket közölt Kölcsey Ferentől, Arany Jánostól, Reviczky Gyulától, Csokonai V. Mihálytól, József Attilától, Radnóti Miklóstól, Vajda Jánostól, Gárdonyi Gézától, Móra Ferentől, Vörösmarty Mihálytól, Ábrányi Emilől, Gyulai Páltól, és még sorolhatnánk tovább a korabeli elismert költők neveit. Ezzel szemben az 1972-es 3. osztályos tankönyv a 12 klasszikus költő névsorát ötre csökkenti. (Móra Ferenc, Gyulai Pál, Csokonai V. Mihály, Kölcsey Ferenc, Kosztolányi Dezső). És a korabeli költők közül – amint már utaltunk rá – igen nagy számban kaptak helyet a teljesen ismeretlen nevű szerzők.

Természetesen, jelen cikk keretében nem lehet célom, hogy alsó tagozatos könyveinkről részletekbe menő bírálatot írjak. Petőfi nyomainak követése azonban önkéntelenül is felveti a kérdést, korszzerű-e az 1972-es versanyag a tanulók nyelvi, esztétikai nevelése és a versek művészi hatásának várható nevelő értékei szemszögéből. Erre vonatkozólag szabad legyen kifejezést adni annak a véleményemnek, hogy tankönyvekbe – különösképpen pedig az alsó tagozatos tankönyvekbe! – nem vennék be más versanyagot, mint az idő által megérlelt, a nemzeti szépirodalom vitathatatlan értékeit képviselő versanyagot. (A tanulók mozgalmi nevelését szolgáló, közvetlenül politizáló alkalmi gyerekversek közlését inkább a gyermekfolyóiratoknak engedném át, illetve napközis vagy kisdobos foglalkozásokon dolgoznom fel azokat!)

Az a tendencia, hogy Petőfi és más klasszikus költőink egyike-másika az alsó tagozatos olvasókönyvekben egyre kevesebb levegőhöz jut, legújabb tankönyveinkben szinte egyedülálló jelenség. Hiszen a felső tagozatos és középiskolai tankönyvekben fokozatosan érvényesül a korszerűen dialektikus marxi-lenini irodalomszemlélet, amelyik legalább egyenlő hangsúlyt tesz a tankönyvekben közölt szemelvények művészi és társadalom-politikai értékeire. Annál szembetűnőbb ez a tendencia, mert a 60-as évek végén, a 70-es évek elején jelentkezik, holott az alsó tagozatos tankönyvek versanyagának összeállítása az ötvenes években is általában igen körültekintő és igényes volt. A régebbi tankönyvekben inkább a prózai szemelvényekben jelentkezett az életkori sajátosságokkal nem számoló, akkor divatos direkt politizálás,

ami újabban a versek többségében van jelen. Ezért egy olyan tankönyvszerkesztési móddal állunk itt szemben, amelyet sem a korszerű irodalomelméleti és esztétikai felfogás, sem pedig az irodalmi-nyelvi nevelés szempontjából nem helyeselhetünk. Ugyanis a versek éppen szuggesztív tömörségükkel, költői képek és nyelvi kifejezéseik eredetiségével fejtik ki hatásukat, ha pedig ezt nem tudják nyújtani, esetenként többet árthatnak, mint használnak.

Ez a gondolatsor oda akar kilyukadni, hogy Petőfi verseinek a jelenleginél jóval nagyobb szerepet kellene adni az alsó tagozatos irodalmi nevelésben. A gyermek- és ifjúsági irodalom területén irodalmunk nemzetközi viszonylatban is igen előnyös adottságokkal rendelkezik: éppen legnagyobb költőink és íróink, akik a 19. századi népiesség és realizmus jegyében írták műveiket, napjainkban kiválóan alkalmas gyermekolvasmányokat szolgálhatnak tankönyvíróinknak. Az ilyen költők és írók élen halad Petőfi Sándor. Úgy vagyunk vele, mint a szovjet emberek Tolsztojjal vagy a németek Goethe némely műveivel. Mind a két nagy alkotónál a népi tartalom vagy a népies forma az (vagy mind a kettő), ami írásaiknak jelentős részét alkalmassá teszi gyerekek és ifjak tankönyvi olvasmányává, ámbár mind Tolsztoj, mind pedig Goethe, (miként nálunk Petőfi!), a felnőttek irodalmában is a világ-irodalom leghatalmasabb alkotó szellemei közé tartozik.

Véleményem szerint fölül kellene vizsgálni a versközlés igényességét az alsó tagozatos olvasókönyvek szempontjából is, és bizonyos szerkesztői alapelveket kellene kialakítani. Így például érthetetlen az 1962-es 3. osztályos tankönyv esetében, hogy egész sor vers mellől a szerkesztők egyszerűen elhagyták a költők neveit. (Urbán Ernő, Madarász Emil, Pákolitz István stb. nevét?) Vagy a versközlés igénytelenségére vall az 1972-es kiadású 3. és 4. osztályos olvasókönyvekben, hogy a nem magyar költők (Schiller, Johannes Barbarus, Iván Davidkov stb.) verseinek közlése nem adja meg a fordító nevét. (Egyes régebbi tankönyvekben ez még inkább elterjedt volt.) Pedig hát köztudomású, hogy versfordítások esetében a fordító szinte újraalkotja a költeményt! Továbbá ugyancsak ismert az a pedagógiai alapelv, hogy az alsó tagozaton az életkori sajátosságokhoz való alkalmazkodás ürügyén nem kaphat helyet a szakszerűtlenség és a hozzánemértő tudománytalanság!

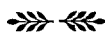
A Petőfi-versek közlésének tárgyában mindezt azért mondjuk el, mert nagy költőnk alsó tagozatos szerepének vizsgálata vezetett el ezekhez a koncepcionális hibákhoz. Azt is meg kell azonban mondanunk, hogy a szűk keresztmetszet ellenére azok a Petőfi-versek, amelyeket vizsgált tankönyveink, de különösen legújabb tankönyveink közöltek vagy közölnek, általában jó választékot képviselnek. Az 1972-es kiadásokból akár a kedves Füstbe ment tervet, akár A Tisza vagy a Csatadal címűeket vesszük, nagyon jól megfelelnek az igényes nyelvi-irodalmi nevelés és az erkölcsi-politikai meggyőződés alapjainak lerakásához. A régebbi tankönyvekben (az ötvenes években) közölt versek közül az újabb tankönyvekben hiányolhatunk néhány olyan jellegűt, amely színesebbé, sokoldalúbbá tenné a gyermekeinkben kialakuló Petőfi-képet. (Például: Van-e mostan olyan legény?, Pusztán születtem stb.) És figyelembe véve a tantárgyi koncentrációt, az egyetlen A Tisza című költeményen kívül feltétlenül többet kellene közölni Petőfi tájleíró verseiből, hiszen 4. osztályban a tanulók fogalmazásórakon maguk is készítenek leíró fogalmazásokat. (Gondolok itt a A pusztá, télen, A csárda romjai, Kiskunság stb. versekre.)

Ha már az esetleges kiegészítésre teszünk javaslatot, feltétlenül meg kell említeni két olyan témakört, amelyekből jónéhány Petőfi-vers elkelne az alsó tagozatos munkában. Itt elsősorban a költő családi verscire és humoros írásaira kell utalnunk. Ismerve alsó tagozatos tanulóinknak azt az életkori sajátosságát, hogy szeretik a vidám, mulattató dolgokat, a derűs életképeket, nagyon jónak tartom például A tintás-

üveg közlését az 1956-os, 1959-es és 1960-as 4. osztályos tankönyvekben. (És hiányolom az újabbakban!) Ugyanis ilyen jellegű derűs, humoros írás bőven akad a Petőfi-versek között vagy akár prózai műveinek sokaságában. Amilyen jól használhatók a költő családi versei „A család és otthon” témakör óráin, ugyanolyan mértékben befolyásolhatja a jó irányú személyiségnevelést a költő egy-egy humorizáló remekműve. (Például Szeget szeggel, Orbán stb. stb.)

Kiegészítésül el kell mondanom azt is, hogy a 3. és 4. osztályos tankönyvek vizsgálatával meglátásom szerint épp azt a területet választottam dolgozatom témájául, ahol a Petőfi-kultusz a legtöbb tennivalót hagy maga után. Mert például az 1972-es 2. osztályos tankönyv összeállítása is szerencsésebb és igényesebb a cikk témájának szemszögéből vizsgálódva. (Többek között közli Anyám tyúkjá és Arany Lacihoz című verseket!) A felső tagozatos tankönyvekben kialakított Petőfi-kép pedig éppen a 60-as évek végétől mutat javuló tendenciát. Persze, a Petőfi-kultusz egészét véve az alsó tagozat 3. és 4. osztálya sem elhanyagolható korosztály, sőt mivel a gyerekekből ifjúvá érésnek az éveit öleli fel, a kapott vagy mellőzött irodalmi-művészi élmények döntőek és meghatározóak lehetnek a későbbi világgép alakulására is.

Befejezésül, ha a Petőfi-évforduló egyik tanulságaként ismételten utalok arra a javaslatomra, hogy felül kellene vizsgálni az alsó tagozatos tankönyvek egész prózai és versanyagát, hangsúlyozni kívánom, hogy ez a javaslat a korszerű szocialista oktatás-nevelés bonyolult feladataiból logikusan következik. Addig is, míg erre a felülvizsgálatra és az esetleg korrekcióra sor kerülhet, a tankönyvön kívüli olvasmányi anyaggal pótolhatjuk azoknak a Petőfi-verseknek az olvastatását, bemutatását – esetleg napközis vagy kisdobos foglalkozásokon is! –, amelyeknek művészi kvalitásai és oktató-nevelő értékei iskolai munkánkat színvonalasabbá, igényesebbé és eredményesebbé tehetik.

DR. KERÉKGYÁRTÓ IMRE

Budapest

A pedagógiai hatás titkai

„— Hát valami titokról van szó?

— Arról — felelte Porbus.”

H. de Balzac: Az ismeretlen remekmű.

1. Jártam már sok híres képtárban. Megcsodáltam a Louvre- az Ermitage, a Tretyakov, a Vatikán, a Zwinger, az Uffizi remekeit. Évszázadok óta fogadják ezek a művészetek zarándokait és a nyárspolgárokat. Egyesek ugyanis a nagy találkozás élményét élvezik. Szemtől szembe lehetnek Botticelli, Raffaello vagy Rubens csodás alkotásaival. Mások büszkék, hogy otthon majd elmondhatják, ezt is, azt is látták. Mert ugyanazok a szépségek *különbözőképpen hatnak* ránk. A nagy élményben: az átélésben, a hatás titokzatos pszichés mechanizmusaiban ugyanis csak az egyik tényező a remekmű. A másik *én* vagyok, aki nézem, csodálom, esetleg átélem.

A világmindenségben természeti és társadalmi jelenségek és folyamatok kusza hálózatában élnek az emberek. A dialektika törvénye érvényesül mindenben, mert